

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica VIII (2009)

Paweł Sękowski

Działalność oświatowo-wychowawcza socjalistów w ramach Organizacji Młodzieży TUR i Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej w Krakowie w latach 1945–1948

Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowanie działalności oświatowo-wychowawczej Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) w Krakowie w latach 1945–1948, realizowanej poprzez dwie młodzieżowe organizacje afiliowane – Organizację Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OM TUR) i Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej (ZNMS). Obydwie inicjatywy miały rodowód przedwojenny. Po raz pierwszy OM TUR powołano w 1926 roku na bazie kół młodzieżowych Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (TUR). Jednakże na przełomie 1935/1936 r. struktury Organizacji rozwiązano z uwagi na zbyt bliską współpracę z komunistami, a w ich miejsce utworzono Wydziały Młodzieży PPS. ZNMS powstał w 1922 roku, początkowo łącząc nurty socjalistyczny z komunistycznym, ale już w 1923 roku Związek przystąpił do Socjalistycznej Międzynarodówki Młodzieżowej, a w jego skład weszły Sekcje Akademickie PPS¹. Należy nadmienić, że te dwie organizacje miały odmienny charakter. OM TUR po drugiej wojnie światowej stała się młodzieżową przybudówką PPS, działającą czynnie na wielu płaszczyznach życia społecznego i w oświacie młodzieży robotniczej. Z kolei ZNMS, jako organizacja skupiająca młodzież akademicką o zapatrywaniach lewicowo-demokratycznych, prowadził działalność głównie odczytową i dyskusyjną.

Wybrane ramy czasowe nie wymagają szczególnego uzasadnienia. Styczeń 1945 roku przyniósł, wraz z zakończeniem okupacji hitlerowskiej, początek odradzania się polskiego życia społeczno-politycznego w Krakowie, zaś lipiec 1948 roku przymusową centralizację ruchu młodzieżowego w Polsce poprzez połączenie OM TUR ze Związkiem Walki Młodych (ZWM), Związkiem Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” oraz Związkiem Młodzieży Demokratycznej (ZMD) i utworzenie wraz z nimi Związku Młodzieży Polskiej (ZMP). Analogicznie scentralizowany został młodzieżowy ruch studencki. ZNMS połączył się z akademickimi komórkami Polskiej Partii Robotniczej (PPR), Stronnictwa Demokratycznego (SD) i Stronnictwa Ludowego (SL), tworząc Związek Akademickiej Młodzieży Polskiej (ZAMP).

¹ Na temat OM TUR w okresie dwudziestolecia międzywojennego zob.: *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918–1970*, opr. Cz. Kozłowski, Warszawa 1971, s. 62–66. O ZNMS w tym okresie zob.: *Ibidem*, s. 167–169. O aktywności OM TUR w województwie krakowskim w dwudziestoleciu międzywojennym zob.: H. Łakomy, *Działalność Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego w województwie krakowskim*, „*Pokolenia*” 1973, nr 2, z kwietnia, s. 66–85.

Wydaje się, iż warto prześledzić zagadnienie wkładu krakowskich struktur OM TUR i ZNMS po drugiej wojnie światowej w rozwój inicjatyw oświatowych i wychowawczych, biorąc pod uwagę nierzadko pojawiające się jednoznacznie negatywne oceny „odrodzonej” PPS. Tymczasem krakowscy socjaliści, w ramach istniejących realiów, starali się – tak długo, jak było to możliwe – stworzyć przestrzeń dla niezależnych projektów na wyżej wymienionych polach, co szczególnie widoczne było właśnie na niwie młodzieżowej.

W celu odtworzenia i zbadania powyższych zjawisk autor wykorzystał materiały Archiwum Państwowego w Krakowie (AP Kr) zgromadzone w zespołach PPS – akta Wojewódzkiego Komitetu Robotniczego, następnie Wojewódzkiego Komitetu PPS w Krakowie (WK PPS), Miejskiego Komitetu PPS w Krakowie (MK PPS) oraz Dzielnicowego Komitetu PPS Kraków-Śródmieście jako egzemplifikację dla organizacji partyjnej szczebla dzielnicowego. Ponadto autor wykorzystał materiały z zespołu PPS-WRN – akta krakowskiej organizacji Wolność, Równość, Niepodległość (od 1944 r. PPS-WRN). Wykorzystane materiały prasowe pochodzą z gazety „Naprzód” – organu WK PPS w Krakowie wydawanego w latach 1945–1948 (początkowo jako tygodnik, od stycznia 1946 r. jako dziennik) oraz tygodnika „Młodzi idą” – organu Komitetu Centralnego OM TUR (KC OM TUR) wydawanego w Warszawie. Bazę źródłową poszerzają opublikowane wspomnienia oraz relacje ustne działaczy krakowskich organizacji PPS, OM TUR i ZNMS oraz artykuły z lat 1945–1948 autorstwa Bolesława Drobnera, wybitnego krakowskiego działacza socjalistycznego i przewodniczącego WK PPS przez większą część omawianego okresu. Autor wykorzystał także opublikowane relacje z sesji na temat ruchu młodzieżowego w regionie krakowskim w latach 1945–1948 r., która odbyła się w 1972 r.² oraz z sesji z 1983 r. na temat OM TUR w województwie krakowskim w latach 1945–1948³.

Działalność oświatowo-wychowawcza wśród robotników w Krakowie po wyzwoleniu miasta spod okupacji hitlerowskiej realizowana była zarówno przez PPS, jak i PPR. Wpływy PPS wśród młodzieży robotniczej były jednak dużo większe od wpływów komunistycznych. Bolesław Drobner pisał w październiku 1945 r.:

Partia nasza bierze sobie za zadanie praktyczne wychowanie nowych szeregów młodzieży socjalistycznej, tak robotniczej, jak i inteligenckiej, od kolebki do uzyskania najwyższych szczebli naukowych chcemy przeorać glebę nowego pokolenia. To musimy zrobić za pośrednictwem Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, Organizacji Czerwonych Harcerzy, Organizacji Młodzieży TUR, Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej (ZNMS) i TUR⁴.

Aktywność socjalistów w zakresie oświaty i wychowania młodzieży przejawiała się w prowadzeniu sekcji przy MK PPS w Krakowie, zajmujących się tymi zagadnieniami oraz w kontynuacji działalności przedwojennych organizacji: OM TUR i ZNMS.

² *Ruch młodzieżowy w regionie krakowskim w latach 1945–1948. Materiały z sesji historycznej 26 VI 1972*, pod red. A. Kozaneckiego i in., Kraków 1973.

³ *OM TUR w województwie krakowskim. Materiały na sesję popularno-naukową 16 kwietnia 1983 r.*, Kraków 1983.

⁴ B. Drobner, *Drogowskazy*, Kraków 1946, s. 170; Idem, *Wybór prac i artykułów*, wybór, wstęp i przypisy M. Chałubiński, Warszawa 1980, s. 199.

Próby zorganizowania działalności oświatowo-wychowawczej wśród młodzieży podejmowała również w 1945 r. krakowska konspiracyjna organizacja PPS-WRN. Na zjeździe partyjnym okręgu krakowskiego w maju 1945 r. postanowiono utworzyć referat młodzieżowy, kierowany przez „Pruszyńską”⁵. 7 czerwca 1945 r. odbyło się zebranie Okręgowego Wydziału Młodzieży PPS-WRN, na czele którego stał „Kajetan”. Jako kierownik wydziału miał on za zadanie utrzymanie kontaktu z Centralnym Wydziałem Młodzieży oraz Okręgowym Komitetem Robotniczym PPS-WRN. Na zebraniu podjęto decyzję o rozpoczęciu pracy oświatowo-wychowawczej dla wychowania aktywu partyjnego i poszerzenia poparcia wśród młodzieży. Postanowiono utworzyć trzy sekcje wydziału. Okręgowy Wydział Młodzieży miał objąć kuratelę nad TUR, którego reaktywację planowano, a ponadto nad uniwersytetami, szkołami średnimi, harcerstwem i aktywnością sportową⁶. Wydaje się jednak, że nie udało się zrealizować tych zamierzeń przed rozwiązaniem PPS-WRN, które rozpoczęło się w lipcu 1945 r.

*

Decyzję o odbudowie OM TUR w skali ogólnopolskiej podjęto na konferencji młodzieży socjalistycznej w dniach 8–9 października 1944 r. w Lublinie. Głównym zadaniem organizacji stało się szerzenie oświaty i ideologii socjalistycznej oraz obrona interesów ekonomicznych robotników, zwłaszcza robotniczej młodzieży. OM TUR kładła również duży nacisk na rozwijanie aktywności sportowej wśród młodzieży. Choć uchwalony w połowie 1945 r. regulamin OM TUR nie określał jej stosunku do PPS, w praktyce koła młodzieży były ściśle związane z analogicznymi strukturami PPS⁷. OM TUR prowadziła akcję oświatową, spółdzielczą, sportową, kierowała własnymi szkołami, szkoleniami i kursami, prowadziła biblioteki, świetlice, zespoły artystyczne i ośrodki wypoczynkowe.

Na posiedzeniu aktywu partyjnego „odrodzonej” PPS szczebla wojewódzkiego i okręgowego w Krakowie 30 stycznia 1945 r. podzielono zadania między członków obu komitetów. W ramach WK PPS na czele Referatu Młodzieżowego stanął Maciej Weber⁸. W strukturze organizacyjnej krakowskiej legalnej PPS za działalność oświatowo-wychowawczą wśród młodzieży odpowiadać miała Sekcja Młodzieżowa. Jej kierownik nadzorował pracę sekcji dzielnicowych, kierownicy tychże nadzorowali z kolei działalność sekcji młodzieżowych w zakładach pracy i kołach terenowych. Sekcje młodzieżowe sprawowały opiekę nad OM TUR oraz prawidłowym rozwojem ideowym, moralnym i organizacyjnym młodzieży w niej zrzeszonej⁹.

⁵ AP Kr, PPS-WRN 2, k. 105, Sprawozdanie ze zjazdu partyjnego WRN okręgu krakowskiego, Kraków, maj 1945 r. Nie udało się autorowi ustalić bliższych danych owej „Pruszyńskiej”.

⁶ Ibidem, k. 49, Protokół z zebrania Okręgowego Wydziału Młodzieży PPS-WRN, Kraków, 7 czerwca 1945 r. Nie udało się autorowi ustalić bliższych danych wymienionego „Kajetana”.

⁷ *Słownik...*, s. 66, 68.

⁸ Z. Kozik, *Partie i stronnictwa polityczne w Krakowskim 1945–1947*, Kraków 1975, s. 43.

⁹ Tak na przykład krakowski MK PPS powołał 3 czerwca 1948 r. Komitet Dzielnicowy PPS Kraków-Śródmieście. Jednocześnie powstał referat polityczno-programowy, a w jego ramach sekcja młodzieżowa. Patrz: AP Kr, PPS 29/2140/2, k. 1, Protokół nr 1 z pierwszego posiedzenia Komitetu Dzielnicowego PPS Kraków-Śródmieście, Kraków, 3 czerwca 1948 r.

W Krakowie organizacją OM TUR po wyzwoleniu zajął się z ramienia WK PPS Referat Młodzieżowy z Maciejem Weberem na czele, którego później zastąpił Edward Czempler. W skład Komitetu Organizacyjnego OM TUR, który powstał tuż po zajęciu budynku przy placu Szczepańskim na siedzibę krakowskiej PPS i OM TUR w dniu 19 stycznia 1945 r., weszli m.in. Jan Kremer, Marian Gola, Wincenty Waś i Adam Biedroń¹⁰. Tymczasowy Zarząd Okręgowy OM TUR w Krakowie powołano 1 lutego 1945 r., a na jego czele stanął Jan Kremer. Czołowymi działaczami byli m.in. Stefan Rzeszot, Ewa Art-Wróblewska i Zdzisław Wróblewski. W ciągu dwóch tygodni powstało 11 kierownictw dzielnicowych¹¹. Pierwsze koła zakładowe OM TUR powstały przy Monopolu Tytoniowym przy ul. Dolnych Młynów i w Czyżynach, przy Parowozowni w Płaszowie i przy ul. Bosackiej, w fabrykach: Sygnały, Semperit oraz w Hucie Szkła „Prądniczanka”. Pierwsze koła dzielnicowe założono w Mogile, na Bielanych, w Woli Duchackiej i Zakrzówku¹².

W marcu 1945 roku na czele pierwszego Komitetu Wojewódzkiego OM TUR (KW OM TUR) w Krakowie stanął Edward Czempler, zaś Jan Kremer przejął kierownictwo Okręgowego Komitetu Organizacyjnego OM TUR dla miasta Krakowa¹³. Na zjeździe okręgowym krakowskiej OM TUR 17–18 maja 1945 r. sprawozdania z dotychczasowej pracy składali przedstawiciele kół: Wola Duchacka, Olsza, Czyżyny, Bielany, Tonie, Płaszów, Górka Narodowa, Mogiła, Bronowice, Borek Fałęcki, Podgórze, Grzegórzki, Śródmieście oraz trzech kół zakładowych¹⁴. Organizacja liczyła w Krakowie 14 komitetów dzielnicowych, 10 fabrycznych i 4 szkolne¹⁵. Od 1 czerwca do 16 grudnia 1945 r. na czele KW OM TUR w Krakowie stał Stefan Rzeszot, a następnie do października 1946 r. Zdzisław Wróblewski¹⁶. Ważnym czynnikiem aktywizacji i dynamizacji działalności krakowskiej organizacji był wybór na przewodniczącego KW OM TUR Bohdana Waydowskiego, a Stanisława Mandeckiego na I sekretarza, co miało miejsce na zjeździe wojewódzkim w grudniu 1946 r. Ta dwójka kierowała krakowską OM TUR do końca jej istnienia.

W końcu 1946 roku w Krakowie OM TUR liczyła – według niedokładnych danych WK PPS – ponad 800 członków, co wydaje się jednak wielkością przesadzoną,

¹⁰ T. Fellner, *Dzieje krakowskiego ZWM, OM TUR, ZWM RP „Wici”, ZMD w latach 1945–1948*, „Studia Historyczne” 1978, nr 4, s. 615.

¹¹ K. Dunin-Wąsowicz, *Historia i trochę polityki*, Warszawa 2006, s. 153; J. Kremer, *Już w marcu było 10 tys. członków*, [w:] *Ruch młodzieżowy w regionie krakowskim...*, s. 71; A. Gajzler, *Działalność OM TUR na Ziemi Krakowskiej*, [w:] *OM TUR w województwie krakowskim...*, s. 5; H. Baran, M. Zapiórkowski, *Działalność kulturalno-oświatowa Organizacji Młodzieży TUR na terenie miasta Krakowa i województwa krakowskiego*, [w:] *OM TUR w województwie krakowskim...*, s. 42; Z. Kozik, *Partie...*, s. 39.

¹² T. Fellner, *Dzieje...*, s. 615.

¹³ Ibidem, s. 616.

¹⁴ A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 8–9.

¹⁵ Ibidem, s. 31. T. Fellner, opierając się na liście adresów komitetów dzielnicowych OM TUR zamieszczonej w „Naprzodzie” 1945, nr 3, z 4 marca, podaje inne wyliczenia, twierdząc, iż już w lutym 1945 r. istniało 19 komitetów dzielnicowych OM TUR w Krakowie, zob.: T. Fellner, *Dzieje...*, s. 616. Najprawdopodobniej „Naprzód”, a za nim Fellner, policzyli nie tylko komitety już istniejące, ale także te, które dopiero miały się organizować.

¹⁶ T. Fellner, *Dzieje...*, s. 616.

z kolei w kwietniu 1947 roku szacowano ich liczbę na ok. 2000–2300 osób¹⁷. Po weryfikacji, która dotknęła masy członkowskie organizacji, liczba jej członków w Krakowie spadła poniżej 2 tys¹⁸. Jak pisał Bogdan Hillebrandt:

pewna część młodzieży – szczególnie odnosiło się to do młodzieży znajdującej się w czasie wojny w kręgu ideowych wpływów „obozu londyńskiego”, a w tym rządzie przede wszystkim młodzieży walczącej z okupantem w szeregach Armii Krajowej – ze względów ideologicznych nie potrafiłaby się zdobyć na wstąpienie do organizacji utożsamiającej się ideologicznie z partią komunistyczną. Natomiast gotowa była wstąpić do organizacji o demokratycznych tradycjach, do jakich zaliczano OM TUR, „Wici” i ZMD¹⁹.

Omturowcy organizowali i brali udział w odczytach partyjnych, wycieczkach poza miasto wraz z członkami ZNMS, animowali kółka krajoznawcze, uprawiali i krzewili sport amatorski i kultywowali sprawność fizyczną. Młodzi socjaliści zapoznawali się również z pracą robotników w elektrowniach, drukarniach, fabrykach kotłów, prowadzili kółka samokształceniowe i organizowali lekturę prasy socjalistycznej²⁰. Prężna krakowska OM TUR wielokrotnie wchodziła w konflikty z aktywistami młodzieżowej przybudówki komunistów – ZWM, ścierając się m.in. na polu pracy w kołach szkolnych. W końcu jednak, mimo negatywnego nastawienia większości członków OM TUR, podpisana została pod naciskiem władz centralnych umowa o jedności działania z ZWM w województwie krakowskim – stało się to 20 sierpnia 1947 r. i ostatecznie doprowadziło do połączenia wszystkich organizacji tzw. młodzieży demokratycznej w ramach ZMP²¹. Na czele krakowskiego Wojewódzkiego Komitetu Jedności Organizacji Młodzieżowych stanął 26 kwietnia 1948 r. przewodniczący krakowskiej OM TUR Bohdan Waydowski. W Prezydium Komitetu znalazł się także omturowiec Władysław Gędłek²². Na ostatnim krakowskim zjeździe wojewódzkim OM TUR, który odbył się 29 lutego 1948 roku, wybrano zarząd, który miał przygotować organizację do zjednoczenia. W jego skład weszli: Waydowski (przewodniczący), Gędłek (zastępca), Stanisław Mandecki (sekretarz wojewódzki), Zygmunt Cholewka (sekretarz organizacyjny), Z. Tryczyński (odpowiedzialny za szkolenie socjalistyczne), Leszek Rzymek (Wydział Sportowy), Edward Szlachta (współpraca z ZNMS), Jan Szydłowski (Wydział Spółdzielczy) oraz Emil Plata²³. W tym samym czasie OM TUR udzieliła poparcia reżimowej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (PO SP), a Waydowski przewodniczył krakowskiej naradzie infor-

¹⁷ Z. Kozik, *Partie...*, s. 322, 391.

¹⁸ Relacja Andrzeja Gajzlera dla autora z 19 marca 2007 r.

¹⁹ B. Hillebrandt, *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w powojennym ruchu młodzieżowym*, „Pokolenia” 1982, nr 4, z lipca, s. 118.

²⁰ B. Drobner, *Święto czy odskocznia w biegu*, „Młodzi idą” 1947, z 22 lipca; Idem, *Na posterunku*, Kraków 1948, s. 111–112.

²¹ Z. Kozik, *Partie...*, s. 397.

²² *Powstają Komitety Jedności w Krakowie*, „Młodzi idą” 1948, nr 18, z 9 maja, s. 10.

²³ [sb], *III Zjazd OM TUR: Rosną szeregi młodzieży socjalistycznej województwa krakowskiego*, „Naprzód” 1948, nr 70 z 11 marca, s. 6. Autorowi nie udało się ustalić imienia Tryczyńskiego.

macyjnej zorganizowanej przez Wojewódzką Komisję Popularyzacji PO SP, która odbyła się w marcu 1948 roku²⁴.

Działalność oświatowo-wychowawcza OM TUR początkowo prowadzona była przede wszystkim z dochodów uzyskanych z prowadzenia Kawiarni Akademickiej u zbiegu ulic Krupniczej i Podwale. Powstały sekcje muzyczna i teatralna przy Komitecie Miejskim OM TUR (KM OM TUR) w Krakowie²⁵. Rozwijały się struktury kół dzielnicowych. Tak na przykład Koło OM TUR Borek Fałęcki w ciągu niespełna czterech tygodni działalności między marcem a kwietniem 1945 r. utworzyło sekcje: naukową, biblioteczną, teatralną i sportową²⁶. 20 października 1945 r. KM OM TUR w Krakowie założył Powszechny Uniwersytet Robotniczy. Omturowcy brali udział w tworzeniu szkół pod szyldem TUR oraz prowadzili wieczorowe kursy dokształcające dla uczniów 6 i 7 klasy szkoły powszechnej²⁷. Koło dzielnicowe OM TUR z Woli Duchackiej brało udział w akcji odrestaurowania miejskiej sali teatralnej na własny koszt. Jej uroczyste otwarcie z udziałem przedstawicieli PPS i OM TUR miało miejsce 2 kwietnia 1945 r.²⁸ Od września 1945 r. organizowano turnusy dla młodzieży OM TUR z województwa krakowskiego w ośrodku wypoczynkowym „Aślanówka” w Zakopanem²⁹. Omturowcy aktywnie działali również na polu kulturalno-oświatowym, prowadząc świetlicę miejską i świetlice dzielnicowe. Organizowano w nich odczyty na temat historii OM TUR i PPS, omawiano życiorysy sławnych socjalistów i zagadnienia polityki zagranicznej³⁰. Nowe komitety i koła zaopatrywane były w biblioteczki objazdowe, liczące 15–20 pozycji. Omturowcy współpracowali w tej sferze z krakowskim TUR³¹.

Wśród zadań na 1946 rok, które wypunktowano na wojewódzkiej odprawie sekretarzy komitetów powiatowych OM TUR 26 stycznia 1946 r., wymieniono: rozwój działalności kulturalno-oświatowej, w tym zakładanie świetlic, organizowanie akademii, zabaw i wycieczek turystyczno-krajoznawczych, współpracę między kołami, udział w akcji przed głosowaniem ludowym (nawoływanie do głosowania 3 x tak), współpracę z ZWM (między innymi w ramach tzw. Młodzieżowego Wyścigu Pracy), dalsze tworzenie bibliotek, organizację kursów dla analfabetów oraz kursów przygotowawczych do szkół powszechnych i średnich, wreszcie kolportaż wydawnictw i prasy omturowskiej i pepeesowskiej³². Na konferencji miejskiej OM TUR

²⁴ III Wojewódzki Zjazd omówił osiągnięcia krakowskie OM TUR, „Młodzi idą” 1948, nr 12, z 28 marca, s. 14; T. Fellner, *Dzieje...*, s. 621.

²⁵ H. Baran, M. Zapiórkowski, *Działalność...*, s. 44.

²⁶ *Młodzi idą...*, „Naprzód” 1945, nr 7, z 8 kwietnia, s. 6.

²⁷ J. Mitera, *Ruch młodzieżowy w przemianach rewolucyjnych lat 1945–1948 na Ziemi Krakowskiej*, [w:] *Ruch młodzieżowy w regionie krakowskim...*, s. 22. Na temat szkół TUR i udziału w nich socjalistów krakowskich patrz: P. Sękowski, *Udział Polskiej Partii Socjalistycznej w działalności Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego w Krakowie w latach 1945–1948*, „Studia Historyczne” 2007, nr 3/4, s. 333–348.

²⁸ *Młodzi idą...*, „Naprzód” 1945, nr 7, z 8 kwietnia, s. 6.

²⁹ A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 11.

³⁰ *Młodzi idą...*, „Naprzód” 1948, nr 13, z 13 stycznia, s. 6.

³¹ Relacja Andrzeja Gajzlera dla autora z 19 marca 2007 r.

³² A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 15–16; T. Fellner, *Dzieje...*, s. 617.

w Krakowie 10 lutego 1946 r., na której przewodniczącym KM wybrano Henryka Barana, podsumowano dotychczasową pracę organizacji. Do osiągnięć zaliczono: uruchomienie kursów z zakresu szkoły powszechnej, języków obcych, wychowania fizycznego, pływania oraz pracę dzielnicowych sekcji teatralnych³³. Czołowymi działaczami krakowskiego KM OM TUR byli: Edward Szlachta, Jerzy Bezdek, Emil Plata i Józef Stawowski³⁴. Sekcja teatralna KM OM TUR zorganizowała Teatr Objazdowy, który wkrótce stał się chlubą organizacji krakowskiej. Jego twórcą był aktor – działacz OM TUR, Józef Stawowski. Zaczątkiem tej inicjatywy była działalność sekcji teatralnej Koła OM TUR Kraków-Śródmieście, która występowała w fabrycznych świetlicach³⁵. Teatr wystawił pięćdziesiąt spektakli dziesięciu sztuk, m.in. *Mundur swatem* i *Krowoderskie zuchy*, a w grudniu 1946 roku dwukrotnie wystąpił na deskach Teatru Miejskiego im. Juliusza Słowackiego z *Zemstą* Aleksandra Fredry oraz *Zaczarowaną fujarką*, przy okazji imprezy mikołajkowej. Teatr Objazdowy KM OM TUR w Krakowie działał aż do likwidacji OM TUR w lipcu 1948 roku³⁶.

Od stycznia 1946 roku prowadzono kurs spółdzielczości na szczeblu wojewódzkim w ramach Wojewódzkiej Szkoły OM TUR (jej siedzibą była w zakopiańska „Aślanówka”) oraz rejestrowano aktywność młodzieży omturowskiej w ruchu spółdzielczym. Kierownikiem Wydziału Spółdzielczego przy KW OM TUR w Krakowie był Władysław Gędłek³⁷. Wielu omturowców zajmowało odpowiedzialne stanowiska w krakowskim ruchu spółdzielczym. Z szeregów młodzieży socjalistycznej rekrutowali się instruktorzy i rewidenci³⁸. Wiele krakowskich spółdzielni było właściwie agendami PPS bądź OM TUR. Już w 1945 roku w „Społem” – Oddziale Rolniczym w Krakowie powstało Koło Spółdzielcze OM TUR, w którego zarządzie zasiadali m.in. Zdzisław Jakobi, Bohdan Waydowski, Zygmunt Cholewka, Jan Szydłowski i Rudolf Grzęba. Z czasem Koło Spółdzielcze OM TUR przekształcono w Komitet Spółdzielczy OM TUR przy Spółdzielni Wartowników i Konwojentów „Straż Przemysłowa”, w której całą kadrę pracowniczą stanowili członkowie OM TUR. Do zarządu tej spółdzielni wchodził Bohdan Waydowski, Zygmunt Cholewka i Zdzisław Jakobi. Szerzyła ona socjalistyczne ideały poprzez działalność oświatową oraz zapewniała pracę i egzystencję omturowcom, którzy trudnili się zabezpieczaniem obiektów przemysłowych, transportu kolejowego i samochodowego. Spółdzielnia „Straż Przemysłowa” rozwiązana została odgórnie w 1947 roku³⁹. W listopadzie 1947 roku z ramienia KW

³³ Ibidem, s. 17.

³⁴ Relacja Andrzeja Gajzlera dla autora z 19 marca 2007 r.

³⁵ „Młodzi idą” 1945, nr 19, z 21 sierpnia, s. 7.

³⁶ J. Sołtyk, *Z kulturą do młodzieży miast i wsi*, [w:] *Ruch młodzieżowy w regionie krakowskim...*, s. 36; A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 28–29; H. Baran, M. Zapiórkowski, *Działalność...*, s. 45–47.

³⁷ A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 23; H. Baran, M. Zapiórkowski, *Działalność...*, s. 49.

³⁸ J. Łuniewski, *OM TUR-owcy w ruchu spółdzielczym. Tworzymy kadry spółdzielców-socjalistów*, „Młodzi idą” 1945, nr 31, z 25 listopada, s. 2.

³⁹ Z. Jakobi, J. Szydłowski, *Działalność społeczno-gospodarcza OM TUR na terenie województwa krakowskiego*, [w:] *OM TUR w województwie krakowskim...*, s. 75–77; A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 24; Idem, *OM TUR u boku PPS (1944–1948)*, „Pokolenia” 1984, nr 7, z lipca, s. 132.

OW TUR powstała spółdzielnia „OM TUR-owa Gromada”, której wszyscy udziałowcy byli członkami OM TUR, ZNMS lub PPS. Zajmowała się ona działalnością wytwórczą, handlową i usługową w ścisłej współpracy z Wydziałem Spółdzielczym WK PPS. W 1948 roku zmieniono nazwę spółdzielni na Spółdzielnia Pracy „Gromada”, a głównym profilem jej działalności stała się produkcja obuwicza⁴⁰.

Również z początkiem 1946 roku przy KM OM TUR powołano Koło Naukowe dla celów samokształceniowych. W późniejszym okresie współpracowało ono z Akademickim Kołem Prelegentów z udziałem członków ZNMS, które powołano w Krakowie w lutym 1948 r.⁴¹ Organizowano prelekcje nie tylko dla omturowców, ale nieraz także w świetlicach zakładowych dla członków PPS⁴².

Powstawały dzielnicowe kluby i koła sportowe OM TUR, współpracujące ze Związkiem Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych⁴³. Przy KW OM TUR i komitetach powiatowych powstawały wydziały sportowe. Wśród krakowskich klubów omturowców wyróżniała się „Wolania” w Woli Duchackiej. W sierpniu 1946 roku KW OM TUR stworzył eskadrę lotniczą przy Krakowskim Aeroklubie⁴⁴. Całość sportowych inicjatyw krakowskiej OM TUR skupiona była w Klubie Sportowym OM TUR „Gromada”, w ramach którego działały sekcje poszczególnych dyscyplin sportowych⁴⁵. Prężnie działał ruch turystyczno-krajoznawczy, organizowany przez komórki sportowe OM TUR⁴⁶.

Krakowscy omturowcy brali czynny udział w wielu akcji społecznych i manifestacjach politycznych. W przededniu referendum ludowego OM TUR zorganizował w Krakowie ponad dwadzieścia imprez nawołujących do głosowania 3 x tak⁴⁷. Z kolei na przełomie 1947/1948 r. miejska organizacja omturowców wyróżniła się w akcji pomocy zimowej dla dzieci z rodzin robotniczych ze środków uzyskanych na imprezach kulturalnych. Aktywiści OM TUR uczestniczyli również w elektryfikacji poszczególnych dzielnic Krakowa, jak np. w 1946 r. w dzielnicy Zwierzyniec⁴⁸, a także w akcji ratunkowej dla ofiar powodzi z czerwca 1948 roku⁴⁹.

Chłopcy i dziewczęta w niebieskich koszulach i czerwonych krawatach – omturowym stroju – byli, według słów Bolesława Drobnera, wygłoszonych w dniu święta 22 lipca 1947 r., „niezlomni, nieustępliwi, karni, zdyscyplinowani, zdolni do ofiar na rzecz tej wyśniewanej Socjalistycznej Rzeczypospolitej Polskiej, rycerze Wielkiej

⁴⁰ Z. Jakobi, J. Szydłowski, *Działalność społeczno-zawodowa...*, s. 78–80; A. Gajzler, *OM TUR u boku PPS ...*, s. 132.

⁴¹ *Komunikaty OM TUR: Komitet Centralny OM TUR przedłuża wczasy zimowe do dnia 1 kwietnia br.*, „Naprzód” 1948, nr 42, z 12 lutego, s. 6.

⁴² H. Baran, M. Zapiórkowski, *Działalność...*, s. 49–50.

⁴³ L. Rzymek, *Działalność sportowo-turystyczna OM TUR*, [w:] *OM TUR w województwie krakowskim...*, s. 60–61.

⁴⁴ T. Fellner, *Dzieje...*, s. 618.

⁴⁵ *W partii PPS: Komunikaty OM TUR*, „Naprzód” 1948, nr 33, z 3 lutego, s. 7.

⁴⁶ L. Rzymek, *Działalność społeczno-turystyczna...*, s. 73–74.

⁴⁷ A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 26.

⁴⁸ Relacja Stanisława Czarnieckiego dla autora z 5 marca 2007 r.

⁴⁹ *Młodzież krakowska ratuje powodzią*, „Młodzi idą” 1948, nr 24, z 20 czerwca, s. 10.

Sprawy, za którą ofiary złożyli Waryński i Kunicki, Okrzeja i Montwił-Mirecki, Morawski, Daszyński czy Lieberman”⁵⁰.

Rzecz jasna, OM TUR brała czynny udział we wszelkiego rodzaju pochodach i manifestacjach, organizowanych przez PPS. W 1945 roku PPS i PPR zorganizowały w Krakowie odrębne pochody pierwszomajowe na Rynek Główny, przez co socjaliści chcieli pokazać swą oczywistą wyższość organizacyjną nad PPR. W pochodzie socjalistów udział wzięły sztandary PPS, OM TUR i TUR, a przemawiał Bolesław Drobner⁵¹. Wspólna manifestacja w 1946 roku zorganizowana została z oporami ze strony WK PPS. Jednak również ten pochód socjaliści traktowali jako próbę sił⁵², a młodzież omturowa reprezentowana była dużo liczniej od aktywistów ZWM. 1 maja 1947 r. doszło do separatystycznego pochodu PPS, co było niezgodne z umową o jedności działania z listopada 1946 roku⁵³. Dopiero w 1948 roku Święto Pracy przebiegło w atmosferze „jednolitifrontowej”, a obok siebie zgodnie maszerowali przedstawiciele PPS, PPR, związków zawodowych, OM TUR, ZWM i TUR⁵⁴. Ponadto w pochodzie uczestniczyły Liga Kobiet, Związek Harcerstwa Polskiego, inne organizacje społeczne, przedstawiciele dyrekcji zakładów i pozostałych legalnych partii politycznych⁵⁵. Aktywiści OM TUR i ZWM – z każdej organizacji taka sama liczba przedstawicieli – wspólnie prowadzili wówczas zbiórke uliczną na cele oświaty robotniczej⁵⁶.

Były i mniej chlubne inicjatywy z udziałem OM TUR, jak akcja werbunku do Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (ORMO), która jednak wśród młodzieży socjalistycznej przyniosła dużo mniejsze rezultaty niż wśród komunistów. Niemniej powstała odrębna komórka ORMO przy MK OM TUR w Krakowie, podporządkowana Wojewódzkiej Komendzie ORMO⁵⁷. Udział członków OM TUR w krakowskiej organizacji ORMO zaczął być zauważalny w pierwszej połowie 1947 r, jednak cały czas wahał się on w przedziale od 1,04 do 2,05% ogółu członków ORMO, a więc było to zjawisko zupełnie marginalne tak z punktu widzenia OM TUR, jak i ORMO⁵⁸. Kilku

⁵⁰ B. Drobner, *W trzecią rocznicę*, „Gazeta Robotnicza” 1947, z 22 lipca; Idem, *Na posterunku...*, s. 99–100.

⁵¹ *Pierwszy maja w Krakowie i woj. krakowskim*, „Naprzód” 1945, nr 11, z 6 maja, s. 6.

⁵² AP Kr, PPS 29/2133/2, k. 42a, Wyjątki z przemówienia B. Drobnera na posiedzeniu MK PPS w Krakowie, Kraków, 9 kwietnia 1947 r.

⁵³ K. Ćwik, *Problemy współdziałania PPR i PPS w województwie krakowskim 1945–1948*, Warszawa–Kraków 1974, s. 217.

⁵⁴ AP Kr, PPS 29/2140/3, k. 7, Okólnik CKW PPS i KC PPR w sprawie obchodu 1 Maja, Warszawa, 11 kwietnia 1948 r.

⁵⁵ Ibidem, k. 43, 49, Instrukcja Wojewódzkiego Komitetu Obchodu 1-go Maja dla związków zawodowych, partii politycznych, organizacji społecznych i młodzieżowych, Kraków [b.r.]. Udział w pochodzie przedstawicieli PSL jednoznacznie wskazuje, iż chodzi w tym dokumencie o obchody 1 Maja 1948 r.

⁵⁶ Ibidem, k. 8, Okólnik CKW PPS i KC PPR w sprawie obchodu 1 Maja, Warszawa, 11 kwietnia 1948 r.

⁵⁷ *Młodzież socjalistyczna w szeregach ORMO*, „Naprzód” 1948, nr 48, z 18 lutego, s. 5.

⁵⁸ Z. Zblewski, *Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej na terenie województwa krakowskiego w latach 1946–1947*, „Studia Historyczne” 1996, nr 1, s. 102–103, tabela 3. W lutym 1947 r. spośród 5502 ormowców w organizacji krakowskiej było 57 omturowców, co

należących do ORMO omturowców poniosło śmierć w walce z podziemiem antykomunistycznym, m.in. 20 listopada 1946 r. podczas walk z oddziałem Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ) Miki w Kłaju zginąć miał członek OM TUR Bolesław Nowak⁵⁹.

Działalność OM TUR została zakończona wraz z ogólnie nakazaną centralizacją polskiego ruchu młodzieżowego. Już w początkach 1948 roku OM TUR wystąpiła z Socjalistycznej Międzynarodówki Młodzieżowej. Proces podporządkowywania OM TUR Związkowi Walki Młodych i czystek wśród omturowych kadr był analogiczny do procesu stopniowego podporządkowywania sobie PPS przez PPR.

20 lipca 1948 r. doszło do połączenia organizacji młodzieżowych afiliowanych przy poszczególnych partiach politycznych. OM TUR połączyła się z ZWM (podporządkowanym PPR), „Wiciami” (zależnymi już wówczas zupełnie od SL) oraz ZMD (młodzieżówką SD), tworząc wraz z nimi ZMP⁶⁰.

*

Po II wojnie światowej „odrodzona” PPS doprowadziła również do reaktywacji ZNMS. Miało to miejsce na zjeździe akademickiej młodzieży socjalistycznej 28–29 kwietnia 1946 r., wtedy też uchwalono statut i deklarację ideowo-programową. ZNMS zachował odrębność organizacyjną od PPS i OM TUR, faktycznie jednak związki z tymi organizacjami były bardzo ścisłe. W Krakowie studenci-socjaliści od początku działalności powojennej przyjęli dla swej organizacji nazwę ZNMS. Ich pierwsze walne zebranie odbyło się 8 października 1945 r., a więc jeszcze przed oficjalną reaktywacją organizacji na szczeblu ogólnopolskim. Pierwszym prezesem został Stefan Kaciczak, działacz jeszcze przedwojenny⁶¹. Ponadto w zarządzie znaleźli się Jerzy Waśniewski, Maciej Weber, Krzysztof Dunin-Wąsowicz, Joanna Ciubowa, a na początku 1946 r. dołączyli byli wuerenowcy Edward Hałoń i Ignacy Sękowski⁶². Aktywnym działaczem ZNMS był także syn Bolesława Drobnera, Mieczysław. Do końca 1945 r. powstały w Krakowie również komórki akademickie „Wici” i ZMD. Krakowska komórka zależnego od PPR Akademickiego Związku Walki Młodych

stanowiło w przybliżeniu 1,04% ogółu. Pod koniec października na 4286 członków ORMO było 88 omturowców, co stanowiło 2,05% ogółu i był to najwyższy osiągnięty wskaźnik udziału członków OM TUR w krakowskiej ORMO. W końcu 1947 r. na 4603 ormowców krakowskich było 86 omturowców, co daje 1,87% ogółu – Obliczenia własne autora na podstawie tabeli 3 w: Z. Zblewski, *Ochotnicza Rezerwa...*, s. 102–103.

⁵⁹ T. Fellner, *Dzieje...*, s. 617.

⁶⁰ *Słownik...*, s. 70.

⁶¹ Co ciekawe, Stefan Kaciczak jeszcze w maju 1945 r. brał udział w próbach organizacji konspiracyjnej struktury krakowskiej PPS-WRN. Miał on stanąć na czele referatu oświatowego, odpowiedzialnego za odbudowę TUR. Patrz: AP Kr, PPS-WRN 2, k. 105, Sprawozdanie ze zjazdu partyjnego WRN okręgu krakowskiego, Kraków, maj 1945 r. Z czasem Kaciczak stał się nie tylko gorącym orędownikiem zjednoczenia „odrodzonej” PPS z PPR, ale wręcz brał czynny udział w akcji weryfikacyjnej kadr PPS przed Kongresem Zjednoczeniowym w 1948 r. Relacja Stanisława Czarnieckiego dla autora z 31 stycznia 2008 r.

⁶² K. Dunin-Wąsowicz, *Historia...*, s. 154; A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 13; J. Kutrzebski, *Uwagi o historii i ideologii Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej*, [w:] *OM TUR w województwie krakowskim...*, s. 88.

(AZWM) „Życie” wykształciła się jeszcze we wrześniu tego roku⁶³. Tuż po powstaniu krakowskie środowisko ZNMS miało liczyć ok. 150 członków. Dla porównania w tym samym czasie krakowski AZWM „Życie” liczyć miał ok. 600 członków, zaś ZMD – 50. Najliczniejszą organizacją młodzieżową w Krakowie były „Wici”, związane wówczas personalnie i ideowo z mikołajczykowskim Polskim Stronnictwem Ludowym (PSL), do których masowo wstępowali przeciwnicy nowego ustroju⁶⁴. Oficjalnie do kwietnia 1946 r. struktury studenckie socjalistów w całej Polsce działały w ramach Sekcji Akademickiej OM TUR. Zjazd kwietniowy formalnie potwierdził niezależność organizacyjną krakowskiego Środowiska ZNMS, liczącego 145 członków. Do końca 1946 r. ZNMS w Krakowie liczył już 460 członków⁶⁵.

U podstaw idei ZNMS leżała myśl konspiracyjnego pisma „Płomienie”, które po drugiej wojnie światowej wychodziło w latach 1946–1948 pod tym samym tytułem już jako oficjalny organ Związku. Spośród komisji tematycznych przy Radzie Środowiskowej ZNMS w Krakowie najaktywniejszą działalność prowadziły komisje szkoleniowa i kadrowa⁶⁶. Członkowie organizacji animowali dyskusje na temat humanistycznych przesłanek i aspektów socjalizmu. ZNMS posiadał własną kolumnę w „Naprzódzie” pod nazwą *Akademik socjalista*.

Bardziej aktywna działalność ZNMS w Krakowie rozpoczęła się z rokiem akademickim 1946/1947. Powstały koła medyków, prawników, studentów Wydziału Komunikacji Politechniki Krakowskiej, koło Akademii Handlowej, Akademii Górniczej, Akademii Sztuk Pięknych, studentów wydziałów humanistycznych, matematyczno-przyrodniczych, na Wydziale Rolniczym UJ oraz koła w Wyższej Szkole Aktorskiej i Wyższej Szkole Muzycznej⁶⁷. 20 czerwca 1947 r. przewodniczącym Rady Środowiskowej ZNMS w Krakowie został R. Artymowski, jego zastępcą A. Schiller⁶⁸, zaś sekretarzem Alicja Talma⁶⁹. Z kolei w styczniu 1948 r. przewodniczącym został Jerzy Waśniewski, jego zastępcami Stefan Morawski i Solecki, I sekretarzem Paweł Dziedzic, a skarbnikiem Matuszewski⁷⁰. Referat Akademicki krakowskiego ZNMS objął wówczas Zbigniew Tyblewski, a Referat Naukowo-Oświatowy Tadeusz Maklakiewicz⁷¹. Z krakowską komórką ZNMS związani byli przyszli znani przedstawiciele świata nauki, kultury i sztuki, jak historyk Józef Buszko, historyk sztuki Mieczysław Porębski, historyk doktryn politycznych i prawnych Marek Waldenberg czy malarz Adam Hoffman. W 1947 roku ZNMS zorganizował wystawę sztuki nowoczesnej, tzw. młodej sztuki, w Pałacu Sztuki, na której swoje prace prezentowali m.in. Jerzy Nowosielski, Adam Hoffman i Tadeusz Kantor⁷². Członek

⁶³ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”. Szkic*, Kraków 1972, s. 15, 17.

⁶⁴ Ibidem, s. 19.

⁶⁵ L. Kimlowski, *Ideowo-wychowawcza działalność Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej w latach 1946–1948*, „Pokolenia” 1974, nr 2, z kwietnia, s. 42.

⁶⁶ *Posiedzenie Rady Środowiskowej ZNMS*, „Naprzód” 1948, nr 51, z 21 lutego, s. 7.

⁶⁷ A. Gajzler, *Działalność OM TUR...*, s. 29.

⁶⁸ Imion nie udało się ustalić.

⁶⁹ *Obrady Środowiska ZNMS*, „Naprzód” 1947, nr 172 z 26 czerwca, s. 7.

⁷⁰ Imion Soleckiego i Matuszewskiego nie udało się ustalić.

⁷¹ *W partii PPS*, „Naprzód” 1948, nr 9, z 9 stycznia, s. 5.

⁷² Relacja Stanisława Czarnieckiego dla autora z 5 marca 2007 r.

PPS i ZNMS Mieczysław Sylicz-Słomski był od maja 1947 r. wiceprezesem Bratniej Pomocy Studentów (BPS) UJ⁷³. W styczniu 1948 r. w nowym zarządzie BPS UJ objął nawet funkcję I sekretarza⁷⁴.

Aktywiści ZNMS czynnie brali udział w pracy PPS i OM TUR, między innymi pisując do prasy socjalistycznej oraz organizując odczyty dla omturowców skupionych w Kole Naukowym i Kółku Prelegentów. Założone w 1948 r. Koło Prelegentów ZNMS współpracowało z analogiczną strukturą OM TUR oraz z kołami fabrycznymi PPS. Na jego czele stał Marek Waldenberg, zaś sekretarzami byli Tadeusz Maklakiewicz i Ryszard Cheliński⁷⁵. Od drugiej połowy 1948 r. akademicy-socjaliści prowadzili również szkolenia dla działaczy uczelnianych i środowiskowych, piastujących funkcje organizacyjne⁷⁶. Jednakże działalność prelekcyjna krakowskich studentów-socjalistów była mało aktywna⁷⁷.

Trzeba powiedzieć, że młodzież skupiona w związku stanowiła garstkę w porównaniu z rzeszami krakowskich akademików, podobnie zresztą było w przypadku pozostałych tzw. demokratycznych organizacji studenckich. Ogół członków ZNMS był niechętnie nastawiony do pepeerowskiej przybudówki akademickiej – AZWM „Życie”. Nie powiodły się zamiary animacji wspólnego Koła Marksistowskiego⁷⁸. Najlepsze stosunki socjaliści utrzymywali z młodzieżą chłopską skupioną w „Wiciach”, gdzie w Krakowie do połowy 1947 r. dominowały wpływy PSL. W czasie dyskusji nad zagadnieniem bloku wyborczego z PPR, SL i SD wszyscy zgromadzeni członkowie ZNMS, oprócz bliskiego PPR Maksymiliana Stattera, opowiedzieli się przeciwko wspólnemu startowi w wyborach⁷⁹. Mimo tego 22 marca 1947 r. jako efekt umowy o jedności działania PPS i PPR powołano w Krakowie komisje mediacyjne ZNMS i AZWM „Życie”⁸⁰, a 10 marca 1948 r. socjaliści weszli w skład Akademickiego Komitetu Jedności Działania Organizacji Demokratycznych⁸¹. Wynikało to z odgórnego kierownictwa, w którym kluczową rolę pełnili wówczas Maksymilian Statter oraz wiceprzewodniczący krakowskiego Środowiska ZNMS Marek Sobolewski⁸². Jeszcze w maju 1948 r. na III zjeździe wojewódzkim AZWM „Życie” uchwalono wezwanie do ZNMS pod hasłem ścisłej współpracy, wskazując na braki w tym zakresie. Jak pisał Zenobiusz Kozik: „Stan tej współpracy, podobnie jak między ZWM a OM TUR nie odpowiadał bowiem aktualnym stosunkom współdziałania między PPR a PPS”⁸³. Świadczy to o tym, że krakowska socjalistyczna młodzież

⁷³ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”...*, s. 40.

⁷⁴ *W partii PPS*, „Naprzód” 1948, nr 9, z 9 stycznia, s. 5.

⁷⁵ [yi], *Powstał klub prelegentów ZNMS*, „Naprzód” 1948, nr 55, z 25 lutego, s. 5.

⁷⁶ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”...*, s. 47.

⁷⁷ K. Dunin-Wąsowicz, *Historia...*, s. 174.

⁷⁸ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”...*, s. 21.

⁷⁹ K. Dunin-Wąsowicz, *Historia...*, s. 157.

⁸⁰ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”...*, s. 49–50; Idem, *Partie i stronnictwa polityczne...*, s. 397.

⁸¹ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”...*, s. 52.

⁸² [rp], *Obrady aktywów ZNMS i AZWM „Życie”*, „Naprzód” 1948, nr 105, z 17 kwietnia, s. 6.

⁸³ Z. Kozik, *Krakowska organizacja AZWM „Życie”...*, s. 37.

była bardziej oporna w realizowaniu odgórnego nakazu podporządkowania się rówieśnikom-komunistom, niż „dorosła” PPS wobec PPR. Dążenie do przyspieszenia jedności organizacyjnej było również przyczyną objęcia funkcji przewodniczącego Zarządu Środowiskowego ZNMS w Krakowie przez Jerzego Chałupkę w połowie kwietnia 1948 r.⁸⁴ Wielu członków ZNMS wystąpiło z organizacji w przeddzień połączenia z akademikami-komunistami. Według Józefa Buszki, który sam działał w ZNMS, w momencie zjednoczenia organizacji akademickich w Krakowie Związek liczył 535 członków, zaś AZWM „Życie” – 250 członków na ogólną liczbę 19 348 krakowskich studentów⁸⁵.

Podobnie jak OM TUR w lipcu 1948 r. przystąpiła do zjednoczonej organizacji tzw. młodzieży demokratycznej – ZMP, tak ZNMS 17 lipca 1948 r. wszedł w skład zjednoczonej organizacji młodzieży akademickiej – ZAMP⁸⁶.

*

Ostatnim akcentem zorganizowanej przez krakowską organizację PPS pracy oświatowej była działalność Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej, kształcącej aktywistów WK PPS i MK PPS, KM OM TUR i KW OM TUR oraz Zarządu Środowiskowego ZNMS w Krakowie. Kierownikiem Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej PPS w Krakowie był Tadeusz Sołtan. W programie szkoły w 1947 r. znalazły się m.in. następujące seminaria: Bolesława Drobnera o historii, tradycjach i aktualnych zagadnieniach pracy krakowskiej PPS; Józefa Machno o historii PPS jako nauce taktyki politycznej; Tadeusza Sołtana na temat programu i aktualnych zagadnień programowych PPS; Eugeniusza Kajtocha o statucie PPS; Stefana Kaciczaka o sytuacji wewnętrznej i partiach politycznych w Polsce; Zygmunta Bociana o zagadnieniach gospodarczych i ruchu zawodowym; Jerzego Waśniewskiego o zagadnieniach międzynarodowych i polityce zagranicznej Polski; Maurycego Anhalta o ekonomii i humanistyce marksistowskiej, jak również zajęcia z zakresu techniki pracy organizacyjnej, propagandy i zagadnień młodzieżowych⁸⁷. Skład personalny prelegentów świadczy o tym, że w 1947 roku Wojewódzka Szkoła Partyjna PPS była jeszcze niezależna od wpływów PPR. Obok gorącego zwolennika zjednoczenia obu partii, Machny, znajdujemy tam bowiem krytycznego wobec metod komunistów Drobnera oraz przywódcę grupy dawnych zwolenników linii socjaldemokratycznej Zygmunta Żuławskiego, Bociana. Masowe szkolenia w województwie krakowskim, jako pierwszym w Polsce, rozpoczęły się zimą 1947 r. Miały one objąć ogół członków PPS z tymczasowymi legitymacjami celem ich przyjęcia na członków stałych, a więc *de facto* były one elementem prowadzonej wówczas akcji weryfikacyjnej. Kierownikami poszczególnych szkoleń były osoby desygnowane przez sekretariaty dzielnicowe PPS⁸⁸. W tym okresie

⁸⁴ (a), *Zmiany w Zarządzie Środowiska krakowskiego ZNMS*, „Naprzód” 1948, nr 107, z 19 kwietnia, s. 3.

⁸⁵ Za: J. Kutrzebski, *Uwagi...*, s. 91–92.

⁸⁶ *Słownik...*, s. 170.

⁸⁷ AP Kr, PPS 29/2133/6, Program ogólny I Kursu Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej PPS w Krakowie, Kraków [b.d.], k. 148.

⁸⁸ AP Kr, PPS 29/2140/3, k. 80, Okólnik Nr. 27/47 MK PPS w Krakowie dla Komitetów Dzielnicowych, Fabrycznych, Zakładowych i Kół PPS w Krakowie, L. dz. 3321/47/C/B/Pl, Kraków, 16 października 1947 r.

w sposób nieunikniony miały one charakter mocno zideologizowany w duchu marksistowskim i zgodnie z tendencjami zjednoczeniowymi z PPR. Przeciwnicy tych tendencji zostali odsunięci od prowadzenia zajęć. Całością prac Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej dla miasta Krakowa kierował od 1948 r. Maurycy Anhalt⁸⁹.

Aktywna działalność oświatowo-wychowawcza krakowskich socjalistów wśród młodzieży, która w ramach OM TUR i ZNMS cechowała się dużą niezależnością i wieloma wartościowymi inicjatywami, została zakończona wraz z przymusową centralizacją ruchu młodzieżowego w ramach ZMP i ZAMP oraz podporządkowaniem go komunistom w lipcu 1948 roku.

⁸⁹ *Z życia Partii PPS*, „Naprzód” 1948, nr 50, z 20 lutego, s. 5.